

Владимир Дамњановић

архивиста

Међуопштински историјски архив Ваљево

ИЗГРАДЊА КАСАРНЕ 17. ПЕШАДИЈСКОГ ПУКА ДРИНСКЕ ДИВИЗИЈЕ У ВАЉЕВУ

Први српски устанак представља почетак развоја Српске војске. Средином децембра 1808. године на основу решења Правитељствујушчег совјета вођа првог српског устанка Карађорђе заповедио је нахијским старешинама да од 03. јануара 1809. године оснују једну до две компаније регуларне војске, зависно од броја становника у нахији.

Кроз историју је долазило до јачања војних потенцијала државе, која је омогућавала даље развијање Србије као озбиљне војне силе на Балкану. Регрутација људства, набавка опреме, изградња касарни, отварање војних школа, све то је доводило до континуираног јачања војске, а самим тим и до сигурности државе.

Прва касарна у Србији зидана је у Пожаревцу 1831. године. Након тог војног објекта дошло је до изградње касарне у Крагујевцу 1832. године. Трећа, највећа касарна саграђена је у Београду под називом “Савамала“ у периоду од 1834. до 1836. године.¹

У другој половини 19. века настављено је са изградњом војних објеката широм Србије. Један такав објекат сазидан је 1863. године у Ужицу, након ослобођења Ужица од турске окупације. Ова касарна је имала војни, безбедносни, урбанистички и културни значај за Ужице и околину. Комплекс је имао своје потребе у по-

¹ Марковић, Р. (1957), *Војска и наоружање кнеза Милоша*. Београд: САНУ, стр. 167-175

гледу инфраструктуре, саобраћаја и висок степен повезаности са околином те је на више начина позитивно утицао на развој града. Урбанистички утицај се манифестовао кроз стимулисање изградње комуналне инфраструктуре, мреже приступних саобраћајница итд. Посебно је подстицао развој града у непосредној околини касарне. Такође, у њему је боравио и радио велики број војних лица који су допринели социјалном, економском и културном развоју града.² Изградњом војних објеката у Србији током 19. века, дошло је до огромног развоја тих места у сваком могућем погледу. Један од позитивних примера, представља град Ужице.

Грађани вароши Ваљева покушавали су у више наврата током XIX века да од надлежних власти издејствују добијање војног гарнизона. По њиховом схватању, поред постојања цркве, школе, органа државне управе. Осим осећаја сигурности, војска је одувек са собом доносила развој трговине и занатства, јачала предузетништво и доприносила богатијем друштвеном културном животу у вароши. Официр је био личност у друштву које је посебно неговало војничке врлине. Још се од српско – турског рата 1876. године осетила потреба за стварањем сталних војних одреда што свакако, у то време, није било могуће. Кнежевина Србија била је у вазалном положају, неразвијена и сиромашна, без права и могућности да поседује стајаћу војску са свим родовима који су се подразумевали у једној независној држави. Српска војска је још увек имала народни карактер. Иако је Србија имала војно Министарство, историчар Владимир Ђоровић износи податак да је српска војска у ствари више била као милиција, уз то недисциплинована, за рат неспремна, необучена и без потребне спреме, без уједначене војне команде и распарчана по бојиштима. Команда је била без довољног броја српских официра. У прилог овој тврдњи стоји чињеница да је њен командант био руски генерал Черњајев.³

У овом раду посебан осврт ће бити на изградњи касарне 17. пешадијског пука Дринске дивизије у Ваљеву. Касарна је грађена у периоду од марта 1885. до новембра 1886. године, а њену из-

² Кузовић, Д. (2013), *Архиљеријска касарна у Ужицу и њено учешће у развоју града*. Београд: ВИГ, стр. 167-168

³ Ђоровић, В. (1993), *Историја Срба II*. Београд: БИГЗ, стр. 651

градњу су финансирали житељи округа Ваљевског. У почетном процесу градње касарне у Ваљеву је био лоциран 5. пешадијски батаљон краља Милана, који није имао касарну већ је логоровао на брду Крушик. Када је касарна завршена 1886. године, 5 батаљон се налазио у Ужицу, док је у Ваљево пристигао 6. пешадијски батаљон Краља Карола, који ту борави пуну деценију односно до 1895. године. Након тога је у кратком временском периоду у Ваљеву био стациониран 4. батаљон Стефана Немање, и 2. гардијски батаљон. После 1897. године у Ваљеву је смештен 5. пук, али је и то било краткотрајно само пар година, до изградње нове велике касарне на Крушицима. У самој касарни је пред ратове 1912 – 1918 године био лоциран 17. пешадијски пук Дринске дивизије. Ова војна формација је поносно представљала Дринску дивизију прошавши балканске ратове, први светски рат, од Куманова до Кајмакчалана да би приликом завршних операција Великог рата реорганизацијом 1917. године његово људство било распоређено у друге јединице Дринске дивизије. Након завршетка Великог рата и смрти Војводе Живојина Мишића 1921. године, пук је добио назив 17. пук војводе Мишића. Под тим називом је ова јединица учествовала у Априлском рату 1941. године. Након завршетка Другог светског рата, као последица промена државног уређења и ситуације у друштву, касарна је добила назив „Кадињача“.

Током епидемије пегавог тифуса 1914. и 1915. године, сви јавни објекти у Ваљеву су претворени у болнице. Највећу резервну болницу у Ваљеву је представљала касарна 17. пешадијског пука. У њој је од пегавог тифуса преминуо велики број људи, међу којима и чувена сликарка Надежда Петровић, као и велики број медицинског особља. Између два светска рата касарна је носила име Војвода Живојин Мишић. Сам војни комплекс налази се у прелепом окружењу који је богат зеленилом. У близини се налази и чувени парк Пећина. Са јужне стране протиче река Колубара и налази се парк који је 1892. године војска направила и поклонила граду Ваљеву.

Крајем 19. века у културни живот Ваљева укључила се војска са својим оркестром. У „Ваљевским новинама“ 20. децембра 1890. године објављена је вест: „Војна музика за Дринску дивизију приспела је са својим капелником из Београда у нашу варош 10. овог месеца.“ Од тада је војни оркестар редовно имао наступе за грађанство. Одаје се признање команданту дивизије Илије

Ђукићу што је „наредио овд. војној музици да сваке недеље и празника свира у овдашњем општинском парку на Пећини одабраније композиције из свог репертоара.“⁴

У даљем раду биће приказани детаљи везани за саму изградњу касарне Дринске дивизије, почев од одлуке о изградњи, ко је све учествовао у финансирању изградње, приказ предрачуна радова, подаци о извођачу радова и др.

Градња касарне је започета у време када је Ваљево већ постало снажан командни гарнизони центар, на самом почетку пролећа 1885. године. На тај догађај указује хроничар старог Ваљева Радован Драшковић, који је забележио: „Још шездесетих година (XIX века; напомена В. Д.) Ваљево је имало изванредан део војних јединица, али оне су становале по приватним кућама. Тек 11. марта (по јулијанском календару; по Грегоријанском 23. марта; напомена В.Д.) 1885. године положен је темељ касарне за 5. батаљон који се налазио у Ваљевоу. То су она четири павиљона која и данас постоје на путу за парк на Пећини.“⁵

Важан детаљ који се може видети, јесте чињеница да је изградња касарне финансирана средствима из општинског буџета. Средства су обезбеђена кроз наменско прикупљање средстава од стране грађана града Ваљева.

ПОСТУПАК ИЗГРАДЊЕ КАСАРНЕ

Припрема изградње касарне везује се процес израде предрачуна за подизање једне касарне за један батаљон сталног кадра у Ваљевоу.⁶ Овај предрачун прати и рекапитулација која је настала кад и сам предрачун, 22. априла 1884. године.

⁴ Перишић, М. (1998), *ВАЉЕВО њраг у Срдији крајем 19. века, Београд – Ваљево*: Институт за новију историју Београд, Скупштина општине Ваљево, стр. 274 – 275

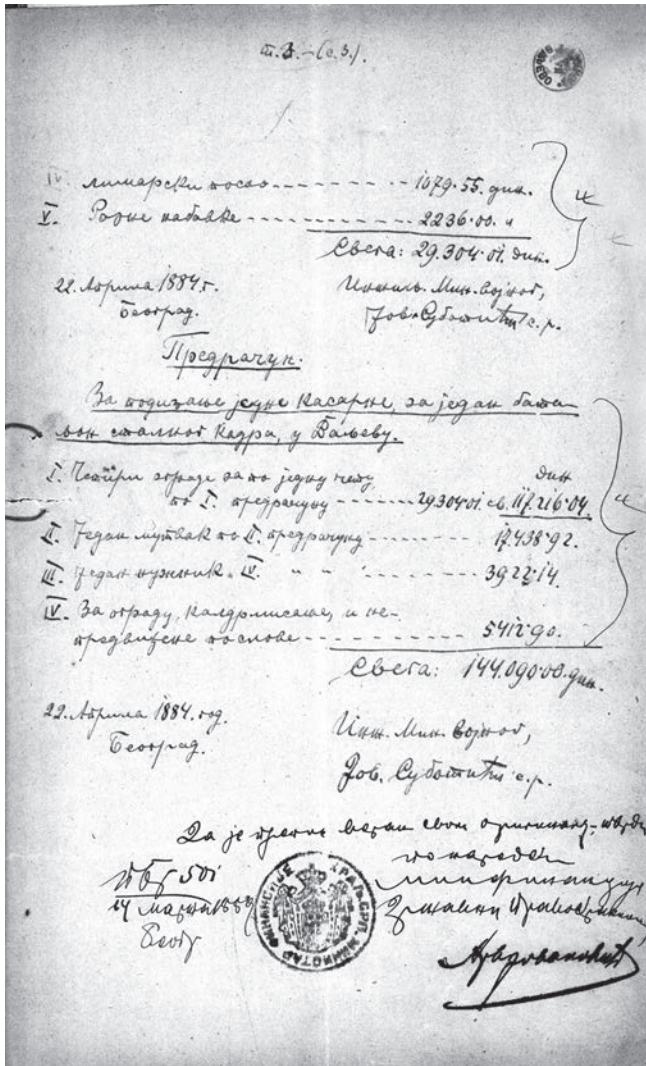
⁵ Драшковић, М. Р. (1987), *Ваљево у њрошлосџи – њрилози за завичајну историју*. Ваљево: Милић Ракић, стр. 238

⁶ Међуопштински историјски архив – Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), А.2.1.118 Окружни суд Ваљево (1804 – 1944), 1807 – 1944., Предрачун за подизање касарне од четири вода у Ваљевоу од 22. априла 1884. године, где је дат приказ свих неопходних послова који ће све обавити у процесу изградње касарне са комплетном спецификацијом неопходних грађевинских материјала, као и ценовником за те врсте услуга.

ПРЕДРАЧУН

За подизање једне касарне за један батаљон сталног кадра у Ваљеву.

I. Четири зграде за по једну чету	
по I. предрачуну	29.304.01 св. 117.216.04
II. Један мутвар по II. предрачуну.....	17.438.92
III. Један нужник IV.....	3922.14
IV. За ограду, калдрмисање, и неподвижене послове	5412.90
	Свега: 144.090.00

Интересантан податак је да је поред државних органа у финансирању изградње касарне учествовало и становништво. Овај податак говори о развијеној свести код тадашњег државног руководства, али и обичног народа о важности унапређивања војске као гаранта сигурности Србије на Балкану.

ЛИЦИТАЦИЈА

Самом процесу изградње касарне претходила је усмена лицитација за грађење касарне у Ваљеву, која је одржана 30. и 31. августа 1884. године, и трајала је од 9. сати пре подне до 12. поподне. Услови лицитације били су захтевни. Сви учесници лицитације били су дужни да пре него што почне процес лицитације, положи 15% од предрачунске суме, уколико су били српски поданици. Уколико се радило о страним држављанима било је 20% од предрачунске суме. Кауција је полагана у готовом новцу, или у сигурним папирима, и у крајњем случају у интабулисаном имању на првом месту, сходно утврђеним правилима за држање лицитације о грађевинама. Положена кауција служила је као гаранција за изградњу грађевине, до самог процеса пријема.

Интересантан податак представља и чињеница да је условима лицитације било предвиђено, да и по завршетку и пријему предметног објекта, кауција остане на снази још две године, а све то као гаранција за сталност грађевине. Једну од олакшица овога посла, представљало је обавештење да се предузимачу дозвољава да користи неопходну количину камена са имања Срећка Михаиловића и Лоле Лазаревића, који су се налазили у непосредној близини државног плаца „Илиће“.

Један од услова лицитације био је и обавеза предузимача да грађевински материјал (камен, цигла, песак, креч, цреп, дрвенарију...) који се обезбеди и припреми за овај посао, буде пре употребе пријављен властима, како би се извршио преглед и пријем. Грађевински материјал који комисија процени да не испуњава одређене неопходне стандарде морао је бити уклоњен у најкаснијем року од 24 сата са места градње. Физичко уклањање представљало је обавезу предузимача. Изградња објекта морала је бити искључиво према плану, премери и предвиђеним условима сходно намени. Планом је предвиђено да целокупан комплекс објекта буде завршен у септембру месецу наредне године, а да

се већ у октобру усели војска. Коначни преглед и пријем изграђених војних објеката ће бити извршен сходно закону, од стране комисије коју ће одредити виша власт.

Процес исплате предузимачу, пратио је и саму градњу комплекса. Прва рата је била предвиђена да се исплати чим се подигну цокла, дакле веома брзо, друга рата по одобрењу водећег лица задуженог за надзор или када се предметне зграде озидāju до крова, трећа рата када зграде буду покривене и сва столарија на лицу места буде достављена, четврта рата исплате тек онда када зграде буду примљене од стране комисије. Последњи услов лицитације предвиђао је и могућност да не буде један предузимач, већ више њих који би учествовали у процесу градње. Пре свега ради се о упутствима налогодавца, односно државе о заједничком функционисању предузимача у погледу правилног распореда материјала, распореду рада, вађењу камена. Услови лицитације важили су искључиво у односу власти и предузимача, и то за предузимача је ступала на снагу одмах по потпису, док је за власт важила тек онда кад би министар војни одобрио. Предложени услови били су прочитани. За посао изградње касарне у Ваљево су конкурисали: браћа Бирчанин, а испред њих као главни представник Марјан Бирчанин, Саво Николић трговац, Дино Глигоријевић предузимач, Јован Ђурђић. Вештаци који су били присутни током лицитације су били зидари: Васа Илић, Груја Лукић.⁷

ТЕХНИЧКА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Заједничким дописом министарства војног и министарства финансија из 17. новембра 1884. године, упућено Начелству округа ваљевског да је на лицитацији за подизање касарне у Ва-

⁷ Исто, Услови лицитације за изградњу касарне у Ваљево дефинисани од стране начелства округа ваљевског, а на основу наређења министра војног ИГН 961 од 06. маја и ИГН 1540. од 20. јула 1884. године. У канцеларији инжењерског одељења 28. августа у периоду од 09. пре подне до 12.00 поподне одржана је усмена лицитација са строго дефинисаним условима неопходним за само учешће у процесу лицитације, (Предмет бр. 323/98, безфасцикулсана архивска грађа)

леву победио предузимач Дино Глигоровић, са понудом од 113 000 динара.⁸

У оквиру овог дописа достављена је целокупна техничка документација (предрачун за подизање касарне за четири вода у Ваљеву, са комплетном спецификацијом послова). Предрачун за подизање касарне у Ваљеву је подељен на различите радне операције у оквиру пет група послова:

1. **Зидарски посао** (копање земље за темељ, насипање са земљом, зидање темеља и цокла, зидање у приземљу, тавански зидови, лепљење изнутра, лепљење споља, лепљење димњака, лепљење тавана блатом, штукатарисање, покривање крова црепом, камени басемака).

2. **Дрводељски посао** (подизање крова по плану са свим материјалом, радом и намештањем рогова и венчаница; патосање са 40 мм дебелим чамовим, рендисаним даскама, чисто изведено са хрстовим или боровим подстепеницама; 22 комада басемака за таван 0.2/0.25 0.95 дугачке од чамовине).

3. **Столарски, браварски, стакларски и мазаоски посао** (35 комада унутрашњих и спољашњих спојено изведених прозора 1.00/2.00 м са четири унутрашња и четири спољашња крила, од боровине са свим столарским, браварским и стакларским послом, са два пута бојадисањем са масном бојом (мрком) са свим материјалом, радом и намештањем; 2 комада врата са надпрозором и два прозора лево и десно, врата су двокрилна 1.80/2.80, прозори су само спољашњи са четири крила солидно изведена, са свим стакларским, браварским, столарским и мазаоским послом; двокрилна врата 1.20/2.80 м, 8 комада једнокрилних врата 1.00/2.10).

4. **Лимарски посао** (138.10 дужних метара лежећих олука од 63 цм, широког блека са свим нужним утврђењем испод црепа са два пута обостраним бојадисаним са масном бојом; 6 комада таванских прозора (стојећих) 0.65 широки 0.55 високи са дрвеним

⁸ Исто, Заједнички допис министарства финансија и министарства војске бр. ИГН 2552, од 17. новембра 1884. године којим се начелство округа ваљевског обавештава да се одобрава изградња касарне у Ваљеву за цену од 113.000 динара, коју је понудио предузимач Дино Глигоријевић. У оквиру предмета министар војни шаље техничку документацију на даљи поступак.

оквиром и нужним оковом и двапут обостраним бојадисањем са масном бојом).

5. Разне набавке (26 дужних метара цеви од камене масе од 15 цм у пречнику за вентилацију; 5 комада фуруна, по систему Хагедорн, са двома балонима; 2 гвоздене фуруне 0.40 м у пречнику и 1.70 м, са свим нужним цевима и намештањем, устројена, да се изнутра ложи; 1 гвоздена фуруна 0.35 пречника и 1.4 висине; 68 метара дужних чивилука по нацрту, са рендисаним чамовим даскама на дуж од 3.85 м; 8 комада сошака за оружје, на свакој да има по 15 комада пушака, по плану изведено од чамовине и два пута бојадисано са масном бојом).

ФИНАНСИРАЊЕ ИЗГРАДЊЕ

Списак житеља општине Ваљевске који имају да плате прирез на грађење касарне у овој вароши према решењу одборском⁹

ред. број	број списак	име и презиме	занимање	динара	ори
1.	18	Алекса Ђировић	Бојација	10	
2.	20	Аврам Николић	Абација	10	
3.	21	Алекса Поповић	Дунђер	10	
4.	25	Алимпје Бебић	Терзија	6	
5.	26	Аврам Петровић	Зидар	6	
6.	30	Андрија Кораћ	терзија	6	
7.	31	Алекса Кићић	кочијаш	6	
8.	41	Алексе Дабића	маса	6	
9.	44	Анђелко Петровић	дунђер	1	50
10.	54	Божа Дамњановић	опанчар	6	
11.	72	Вићентије Ненадовић ресто	терзија	8	
12.	85	Васа Лакетић	обућар	6	
13.	96	Васа Петровић	шлосер	6	
14.	100	Велимир Зечевић	шустер	6	

⁹ Исто, Списак становника општине Ваљево од 16. јуна 1887. године, који су на основу решења одборског имали законску обавезу да плате порез, како би се прикупила неопходна финансијска средства за грађење касарне.

Изградња касарне 17. пешадијског пука Дринске дивизије у Ваљеву

15.	104	Вилотије Миливојевић	ковач	2	50
16.	105	Васа Милошевић	послужитељ	2	50
17.	109	Васа Митровић	обућар	2	50
18.	110	Вучко Дакичић	опанчар	1	50
19.	111	Васа Стевановић	поткивач	1	50
20.	114	Вукосава Јеремића	маса	1	50
21.	127	Глиша Степановић	дунђер	6	
22.	129	Глиша Недељковић	дунђер	6	
23.	140	Димитрије Мирковић	дуванџија	19	
24.	153	Димитрије Павловић	механџија	6	
25.	157	Димитрије Радосављевић	свирач	6	
26.	158	Дика Радосављевић	свирач	6	
27.	159	Димитрије Станковић	свирач	6	
28.	163	Димитрије Стаменковић	ножар	6	
29.	167	Димитрије Јанковић	писар општински	6	
30.	168	Димитрије Милутиновић	поткивач	6	
31.	193	Јеврем Ђебић	кујунџија	6	
32.	198	Јеврем Лукић	кројач	2	50
33.	200	Јеврем Бошковић	земљоделац	2	50
34.	201	Јеврем Пантић	земљоделац	1	50
35.	202	Јеврем Ивановић	кафеџија	1	
36.	216	Живко Проловић	бакалин	8	
37.	228	Живојин Илић	земљоделац	6	
38.	231	Живко Коњевић	циглар	6	
39.	232	Живко Станковић	берберин	2	50
40.	240	Иван Проловић	бакалин	17	
41.	249	Илија Милутиновић	механџија	6	
42.	251	Илија Стевановић	баштован	6	
43.	253	Илија Лакићевић	кочијаш	6	
44.	257	Илија Зарић	баштован	2	50
45.	258	Иван Матић	маса	1	50
46.	268	Јован Павловић	механџија	27	
47.	291	Јован Суботић	столар	6	
48.	292	Јован Лекић	пандур	6	

49.	296	Јован Ристић	механџија	6	
50.	299	Јован Лукић	касапин	6	
51.	303	Јован Митровић	циганин	6	
52.	304	Јован Андрић	земљоделац	6	
53.	307	Јован Дикновић	зидар	2	50
54.	310	Јован Чолић	земљоделац	2	50
55.	319	Јован Нићифоровић	терзија	1	50
56.	322	Коста Димитријевић	дуванџија	13	
57.	327	Коста Срећковић	кмет	6	
58.	331	Коста Миливојевић	ножар	6	
59.	333	Коста Суботић	кафеџија	6	
60.	340	Коста Радосављевић	циганин	6	
61.	342	Коста Радовановић	кафеџија	6	
62.	346	Коста Станојевић	кафеџија	1	
63.	356	Љубомир Петровић	пинтер	6	
64.	359	Лазар Симић	земљоделац	6	
65.	361	Лука Марковић	поткивач	6	
66.	376	Лука Томић	дунђер	2	50
67.	377	Лазар Станковић	пандур	2	50
68.	378	Лука Коларевић	механџија	1	50
69.	425	Мирко Симић	механџија	10	
70.	326	Матија Пурић	касапин	10	
71.	438	Младен Михајловић	маса	6	
72.	449	Матија Романовић	кујунџија	6	
73.	454	Миливој Милојевић	пиљар	6	
74.	458	Милан Ђурић	баштован	6	
75.	461	Милован Марковић	кочијаш	6	
76.	462	Милош Стевановић	фамулис	6	
77.	474	Милош Настић	трговац	6	
78.	475	Марко Илић	кафеџија	6	
79.	447	Мића Врбашки	тишлер	6	
80.	488	Миле Укићевић	надничар	6	
81.	489	Милан Станојевић	механџија	6	
82.	500	Мирко Дојчиловић	бојација	6	
83.	504	Милан Антић	рабаџија	6	

Изградња касарне 17. пешадијског пука Дринске дивизије у Ваљеву

84.	520	Милован Симић	опанчар	6	
85	526	Миљивој Гаговић	кафеџија	2	50
86	527	Милан Илић	касапин	2	50
87.	531	Мијаило Симић	пандур	2	50
88	538	Милић Јешић	пандур	1	50
89	542	Милован Рнић	надничар	1	
90	543	Милан Јеремић	земљоделац	1	
91	551	Недељко Васић ресто	ковач	10	
92	574	Никола Илић	земљоделац	2	50
93	576	Никола Маџаревић	трговац	1	50
94	584	Омер Салкић	поткивач	6	
95	614	Паун Јовановић	бојација	6	
96	624	Павле Милић	бакалин	6	
97	625	Петар Думић	ћурчија	6	
98	630	Павле Илић	земљоделац	2	50
99	631	Павле Ђукић	земљоделац	1	50
100	644	Радомир Бакаловић	трговац	19	
101	658	Радисав Радовановић	земљоделац	6	
102	662	Раде Митровић	дунђер	6	
103	665	Радо Зрнић ресто	пушкар	3	
104	677	Светозар Атанасијевић	лекар	31	
105	710	Срећко Јевтић	учитељ	10	
106	716	Сретен Максимовић	ковач	10	
107	719	Симеон Радовић	земљоделац	6	
108	720	Стојан Караџић	пекар	6	
109	721	Светозар Теофиловић	писар	6	
110	722	Средоје Симић	абаџија	6	
111	725	Сава Папић	механџија	6	
112	746	Сантов Казас	обућар	6	
113	752	Светозар Гавриловић	колар	6	
114	756	Стеван Томић	клонфер	6	
115	757	Спасоје Обрадовић	опанчар	6	
116	759	Станоја Радосављевић	свирач	4	
117	765	Сава Вујић	терзија	2	50
118	768	Стеван Игњатовић	ишчија	2	50

119	772	Сава Дамњановић	опанчар	1	50
120	773	Стојан Петровић	баштован	1	50
121	780	Светозар Пауновић	циганин	1	
122	793	Танасије Лазаревић	земљоделац	6	
123	796	Танасије Младеновић	кујунџија	6	
124	799	Тоша Марић	ћурчија	6	
125	801	Тијосав Рајевић	механџија	6	
126	803	Тодор Татић	воденичар	6	
127	804	Тоша Томић	земљоделац	2	50
128	805	Танасије Илић	ковач	2	50
129	808	Тома Костић	ткач	6	
130	817	Филип Васић	терзија	1	50
131	821	Ђоке Поповића маса	меанџија	24	
132	822	Ђорђе Шоповић	меанџија	19	
133	828	Ђорђе Николајевић	обућар	10	
134	834	Ђорђе Ковачевић	абаџија	6	
135	836	Ђорђе Вуковић	кафеџија	6	
136	807	Ђорђе Богдановић	терзија	6	
137	864	Коста Петровић	пинтер	6	
138	867	Михаило Костић	дуванџија	6	
139	868	Војислав Андрић	књижар	6	
140	869	Милутин Филиповић	терзија	6	
141	870	Милић Бакаловић	кројач	6	
142	871	Светозар Матић	ковач	6	
143	873	Радоје Перишић	бравар	6	

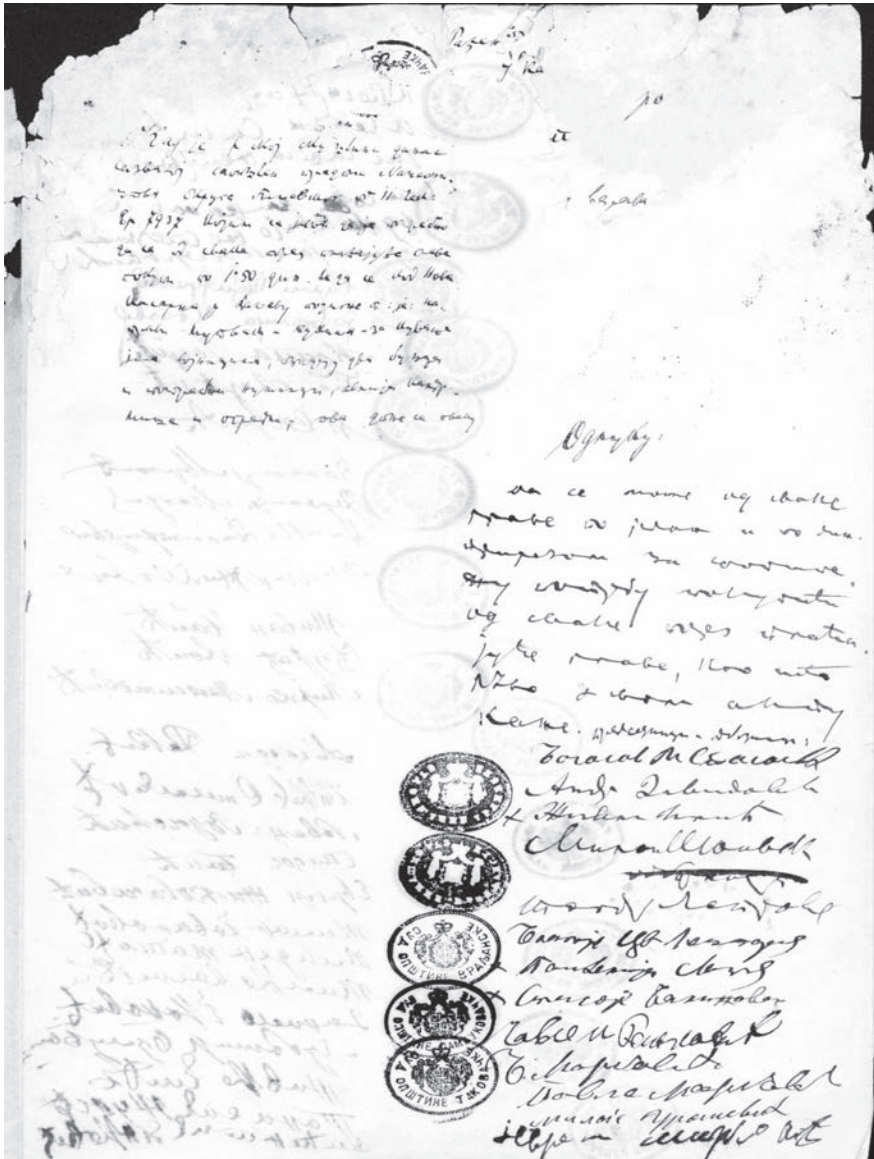
Свега 856 динара

Наплаћено од грађана 7240

УКУПНО: 8.096 динара

Ова сума је прикупљена и предата Начелству ваљевском и то у периоду од 22. маја 1885. године, закључно са 16. јулом 1887. године.

У процесу изградње касарне и неопходних пратећих објеката: кухиње, дунара, потребних нужника, затим послове калдрмисања авлије и ограде, средства су издвојила поред Начелства округа ваљевског и Начелства округа посавског (Обреновац), подгорског (Каменица), тамнавског (Уб), колубарског (Мионица).

Одлука Начелства среза јамнавској УД, од 15. сејтембра 1885. године о издвајању јрилоја за изградњу кухиње, дунара, нужника и ограде у оквиру касарне у Ваљево

Прирез за финансирање изградње касарне, одређен је у висини од 6 динара, који је представљао обавезу сваке пореске главе на територији ових Начелстава. Финансирање изградње горе наведених помоћних објеката, довело је до увећања приреза на

*Касарна 17. њешадијској њука, Дринске дивизије у Ваљевоу 1905. године
(Збирка фототографија, МИАВ Ваљево)*

још 1,5 динара по пореској глави. Одлука о накнадном прирезу, донета је од стране Начелства округа ваљевског 1885. године.¹⁰

ТЕХНИЧКИ ПРИЈЕМ ИЗВЕДЕНИХ РАДОВА

Када су завршени радови на касарни, приступило се провери квалитета изведених радова. Примарни циљ је био утврдити да ли је испоштован утврђени ниво квалитета предвиђен предрачуном, у погледу врсте радних операција, процена нивоа стручног рада, квалитета материјала, утврђених стандарда градње и преглед целокупног стања изграђених објеката. Овај одговоран посао је обављала стручна комисија, формирана решењем Начелства округа ваљевског. Основни задатак комисије био је да изађе на лице места и прегледа саграђену касарну, за чију изградњу је одговорност сносио предузимач Дина Глигоријевић, коме је на основу дописа министра војног од 17. новембра 1884. године посао и поверен.

Приликом прегледа изграђених зграда, прво што је комисија приметила јесте да су све четири зграде дуже него што је то планом било предвиђено за 20 цм, док је ширина одговарала плану.

¹⁰ МИАВ, А.1.2- 4.1. Начелство округа ваљевског – Ваљево (1839–1944), (1841–1944), Допис о прикупљању средстава за изградњу помоћних зграда и бунара у оквиру касарне у Ваљевоу за период 1885 – 1886, кут. инв. бр. 8, предмет бр. 46.

Зидови су за 3 цм били дебљи, док је висина изведена према плану. Врата и прозори су уредно израђени и величином су одговарали мери предвиђеној у предрачуну, што је констатовано и за патос. Анализом стања у ком су се налазили оклови на прозорима и вратима закључили су да је то врло добро одрађено, фарбање је извршено на квалитетан начин. Констатовали су да је грађа крова дебља него што је у предрачуну предвиђено, а нека грађа је и слабије означена него што је планирано у предрачуну. Увидом у рам крова, дошли су до закључка да је било предвиђено да буду 10/10 цм дебљине, а да је предузимач ставио пропорције 15/15, као и да су рамови дебљи. Гледајући целокупно стање крова, утврдили су да је целокупан кров солидно одрађен, почев од доброг црепа којим је покривен, затим летви које су ударене од средине до средине, а чије пропорције су биле 14 цм. Сошке су уредно по плану израђене. Фасада касарне није ни прављена. Извлачење калемова је изостављено, међутим предузимач је уредно извукао и окречио симс. У самом предрачуну су такође изостављени прозори у ходницима, које је предузимач саградио, и овај посао који је урађен накнадно је од стране комисије признат, и унет у рачун вишка.

Узимајући у обзир положај земљишта на ком је касарна саграђена, чињеницу да се налази поред реке Колубаре, а затим и да је терен нераван, предузимач је у ситуационом плану под а означио место као најузвишеније, а самим тим и најсигурније од евентуалних изливања Колубаре. Самим тим у складу са том висином, одређена је и висина осталих павиљона. Из овог разлога дошло је до већих трошкова услед обимнијих послова на изради насипа и зида, а самим тим то је и евидентирано у целокупне трошкове.

Општи утисак комисије био је да је касарна солидно саграђена, и да може служити као препорука предузимачу и за изградњу других државних објеката у будућности. Самим тим касарна је примљена од стране предузимача. Али без обзира на позитивне коментаре комисија је приметила да нема врата за степенице на таван, која нису предвиђена предрачуном, као и да недостаје камен, који се ставља испод висећих цеви олука, које би требало саградити. Исто тако је примећен и недостатак на шупи, где је предвиђено сечење дрва и паковање. По приложеном рачуну,

а на основу додатних послова у износу од 4245.6 динара, комисија је дала предлог да се дата сума исплати предузимачу Дини Глигоријевићу. Комисијски пријем је обављен 30. новембра 1885. године.¹¹

АНАЛИЗА И ПРИМЕДБЕ РАЗЛИЧИТИХ КОМИСИЈА НА КВАЛИТЕТ ИЗВЕДЕНИХ РАДОВА И СУДСКИ ЕПИЛОГ

Оштећење касарне које је утврђено довело је касније и до судског процеса, а све у циљу накнаде штете. Предузимач Дина Глигоријевић био је дужан да предметне зграде изгради по условима, плановима и предрачуноу. По завршетку посла предузимач се јавио и тражио да преда објекат, где је одређена комисија која је названа „калаудирајућа“ која је извршила преглед и пријем објекта и признала предузимачу обављен посао. Касније је предузимачу исплаћен предвиђен износ. По основу услова лицитације, након две године од дана када је касарна примљена, предузимач Дина је тражио повраћај кауције који је служио као гаранција за добро обављен посао. Да би држава извршила обавезу, било је неопходно да формира комисију које би прегледала стање објекта. То је и учињено 20. децембра 1887. године, и поднет је извештај. Комисија је тада приметила одређене мане на згради, а затим наложила предузимачу да изврши оправку примећених недостатака о свом трошку, а да заложена кауција остане и даље на снази.¹²

Да је овај посао био далеко од завршеног говори и податак да је већ 1888. године, дакле само три године од комисијског пријема дошло до уочавања озбиљних оштећења на изграђеним објектима. Настала оштећења су приказана у комисијском извештају, који је састављен од стране војне комисије. Кроз тај извештај из-

¹¹ МИАВ, А.2.1.118 Окружни суд Ваљево (1804–1944), 1807–1944, Комисијски преглед и пријем изграђене касарне из 30. новембра 1885. године са комплетним извештајем о квалитету градње, анализом комплетно изведених радова по целинама, констатацијом специфичног терена, као и недостацима на објекту које би требало исправити.

¹² Исто, Комисијски извештај из 20. децембра 1887. године, где је на основу решења Начелства Окружног бр. 632, извршен преглед изграђеног војног објекта од стране чланова комисије, а у присуству одговорног предузимача Дине Глигоријевића.

вршен је детаљни преглед изграђених павиљона и евидентирани су одређени пропусти у градњи, који се пре свега тичу проблема настале влаге у самој касарни. Прегледом сва четири павиљона утврдили су да је дошло до влаге, која је била присутна у свим собама изграђених војних објеката. Анализом темеља тих павиљона комисија је утврдила да сама влага није настала као последица лоше урађеног темеља, већ да је основни пропуст направљен у насипању темеља. Ради се о томе да је земља којом се темељ насипао била влажна, што је довело до труљења пода и ширења влаге. Утврђено је да је неопходно отклонити под који је труо, затим земљу и шљунак који је влажан избацити напоље и заменити сувим шљунком и песком. Такође констатовано је да је неопходно извршити промену подпатосница, која су негде у потпуности, а у неким случајевима у већини иструлиле и поставити нове борове или хрестове патоснице.

У овом извештају је дат и предлог, да се изврши замена трулих патосних даски, међутим нису могли тачно да утврде колика је ова врста оштећења, те су изјавили да ће се то најбоље видети приликом подизања патоса. Све ово је представљало предлоге у циљу отклањања проблема влаге. Поред овог проблема чланови војне комисије су указали да је у циљу комплетне заштите војних објеката од влаге, неопходно предузети неопходне мере, да се вода која се сливала са оближњег земљишта, путем канала усмери у Колубару. Њихов предлог је био да се изврши израда калдрмисаног канала свуда око северне, западне и јужне стране ограде касарне. Увидом у извештај може се видети да су указали и на проблем одлагања велике количине воде настале кишом и снегом, који се задржавао у кругу касарне правећи локве и баре, па су апеловали да је неопходно да се цео круг касарне нивелише и калдрмише са оптицајним каналима. Све ово представља закључке војне комисије, која је указала на недостатке у градњи, дала предлоге за њихово отклањање, као и могућа решења са проблемом воде, који је константно отежавао функционисање овог војног објекта.¹³

¹³ Исто, Извештај војне комисије из 15. јуна 1888. године, извршен на основу наређења команданта Дринске дивизијске области ИГН 151, где је извршен преглед изграђених павиљона касарне где је уочен проблем влаге, као и низ других недостатака који су отежавали нормално функционисање касарне.

Када су недостаци уклоњени, опет је комисија изашла на лице места и саставила извештај 9. маја 1888. године. У овом извештају комисија је утврдила да је предузимач поступио по налогу за отклањање недостатака, дала је своје мишљење да се предузимачу кауција врати, што је касније по захтеву предузимача и учињено.¹⁴

Након ове ситуације где су измирени рачуни са предузимачем Дином Глигоријевићем, примећено је да су патоси у зградама истроурили, да се у унутрашњости појавила влага и да је неопходно извршити поправку, како би се објекти нормално користили. Услед дате ситуације да је неопходна поправка, министарство финансија је тражило од надлежног суда да се формира комисија, која би утврдила тренутно стање ствари пре евентуалне санације датих објеката, која би дала оцену професионалне одговорности при изради касарне. Ову комисију су чинили стручњаци из области грађевинарства инжењери: Велимир Антић, Јован Илкић и Душан Сабовљевић. На основу њиховог увиђаја, дали су оцену да су сви павиљони солидно урађени, осим патоса, подпатосница, посла насипања испод патоса, као и чињенице да рагастова на вратима нема. Ови послови су у већ постојећем предрачуно износили 18.599.37 динара. Када је вештачка комисија извршила анализу услова и предрачуна који су били предвиђени за грађење зграда, утврдили су да предузимач није урадио низ ствари које је био у обавези да изврши и то:

1. Требао је да постави рагастове на свим вратима, а он то није урадио;

2. Био је у обавези да испод патоса наспе горњи слој песка у дебљини (јачини) од 20 цм, што он није учинио, већ је насуо влажну земљу, а затим једва 8 цм песка, дакле мање 12 цм;

3. Морао је испод патоса да постави хрестове или борове подпатоснице, што предузимач није урадио него је поставио чамове;

4. Требао је да постави патос са даскама дебљине 4цм, што он није урадио већ су постављене даске дебљине 3цм.

Мишљење комисије је било да су ови недостаци у поступку градње, а пре свега чињеница да је насипање извршено са влажном земљом, проузроковали да се мемла и влага појави и осећа

¹⁴ Исто, Комисијски извештај из 09. маја 1888. године, где је комисија закључила да је предузимач поступио по налогу за отклањање недостатака, и да је мишљења да се предузимачу кауција врати.

у павиљонима. Такође, то је довело да у кратком периоду дође до потпуног труљења патоса и подпатосница.

Коначни закључак комисије састављене од вештака представљала је чињеница да је за овај посао главну одговорност сносио надзорни инжењер, затим предузимач који је добио посао изградње. Нису лишили одговорности ни комисију која је последњи пут прегледала дате објекте и констатовала да је објекат добро изграђен. Без обзира што је примећено да су труле даске у вратима, ипак дала је мишљење да се кауција изда.¹⁵

На основу извештаја комисије у којем су приказани детаљни подаци везани за оштећења објекта, као и мишљење о одговорности, а на основу захтева Министарства војске, јавни правобранилац је покренуо судски поступак против:

1. Дине Глигоријевића, предузимача из Ваљева који је био задужен за посао изградње касарне;

2. Надзорног инжењера покојног Стевана Ђуричића из Ваљева, масу коју заступа пунолетни син г. Милан Ђуричић професор из Београда;

3. Остале чланове последње комисије: Вукомана Арачића ћенералштабног мајора, Косту Скендеровића секретара Начелства ваљевског, Симу П. Поповића земљорадника из Бајевца, Радивоја Марковића земљорадника из Лукавца, Марка Стаменића из Стублине, Милоја Богутовића из Горње Буковице и Владимира Тадића председника општине ваљевске.

Основни захтев државе у односу према туженим лицима био је надокнада штете за изграђену касарну у износу од 18.599.37 динара, колико је проценила комисија са 6 % годишњег интереса.¹⁶ Судски поступак који је вођен по питању одговорности за квалитет изградње касарне, као и накнаду штете завршио се за-

¹⁵ Исто, Белешка суда Округа Ваљевског бр. 1680, од 07. фебруара 1889. године, на захтеву српске државе коју је заступао њен правобранилац Арса Јовановић, да се изврши увиђај и преглед зграда касарне, и констатује односно утврди кривица и одговорност за недостатке на изграђеним објектима који нису у складу са планом, предрачуном и уговором за изградњу предметног војног објекта.

¹⁶ Исто, Допис Министарства финансија Краљевине Србије бр. 501, од 14. марта 1889, где је на основу претходног извештаја комисије, а у складу са захтевом министарства војног од 18. фебруара 1889. године ИГН 237, покренута тужба против низа лица у циљу накнаде штете на примљеној касарни.

старелошћу. Разлога за то је много, један од њих је и чињеница да се Дина Глигоријевић налазио у Струмици, тадашњој Турској, што је свакако отежавало судски процес.

ЗАКЉУЧАК

Са ове историјске дистанце долазимо до закључка да је овај комплекс касарни утицао на убрзани развој Ваљева у 19. веку. Добијањем војске која је стационирана у граду, долазило је и до развоја трговине, занатства, јачања предузетништва. Кроз овај рад може се видети колико је финансијских средстава, труда, рада, знања било потребно да би се саградио један овакав комплекс касарни. Касарна 17. пешадијског пука Дринске дивизије у Ваљеву, представљала је културно благо које је преживело бројне ратове и разарања.

Основни циљ рада јесте да се јавности прикажу до сада непознати подаци везани за сам процес изградње касарне 17. пешадијског пука Дринске дивизије. Сама градња касарне може се поделити на неколико делова, почев од начина финансирања, предрачуна за изградњу, лицитације, саме изградње, коришћења војног комплекса, као и компликација које су настале током првих година коришћења. Важно је нагласити чињеницу да је у финансирању изградње овог војног комплекса, поред државних органа учествовало и становништво. Прикупљањем података из архивске грађе у раду је и дат приказ комплетног процеса лицитације у погледу услова који су морали испуњавати кандидати, како би уопште учествовали у процесу лицитације као потенцијални извођачи радова. Могу се видети и стандарди који су морали бити испуњени у погледу квалитета грађевинског материјала, стручног рада, као и динамика изведних радова. Како је напредовала градња, тако су ишле и исплате за изведене радове. Финансирање градње је дакле ишло кроз рате. Увидом у техничку документацију може се видети комплетан приказ радних операција у оквиру пет група послова, који су обављени у процесу изградње овог војног комплекса. У раду је приказан низ проблема који су настали недуго након завршетка радова, и извршеног комисијског пријема објекта. Ради се пре свега о пропустима извођача радова у домену квалитета материјала, стручног рада, као и одступања од утврђеног предрачуна. Сви ови пропусти

били су анализирани од стране више комисија, како цивилних, тако и војних. Епилог свега био је судски поступак који се завршио са застарелошћу.

Извори и литература

Извори

Међуопштински историјски архив Ваљево

- Фонд: А.2.1.118 Окружни суд Ваљево (1804 – 1944), 1807 – 1944, Предмет бр. 323/98, безфасцикулисана архивска грађа
- Фонд: А.1.2- 4.1. Начелство округа ваљевског – Ваљево (1839-1944), (1841 – 1944), кут. инв. бр. 8, предмет бр. 46.
- Фонд: Б.2.3.3.5. Збирка фотографија (група, објекти и ставри), кут. инв. бр. 16

Литература

- Драшковић, М. Р. (1987), *Ваљево у прошлости – прилози за завичајну историју*. Ваљево: Милић Ракић, стр. 238
- Ђоровић, В. (1993), *Историја Срба II*. Београд: БИГЗ, стр. 651
- Кузовић, Д. (2013), *Арtilеријска касарна у Ужицу и њено учешће у развоју града*. Београд: ВИГ, стр. 167-168
- Марковић, Р. (1957), *Војска и наоружање кнеза Милоша*. Београд: САНУ, стр. 167-175
- Перишић, М. (1998), *ВАЉЕВО град у Србији крајем 19. века, Београд – Ваљево*: Институт за новију историју Београд, Скупштина општине Ваљево, стр. 274 – 275